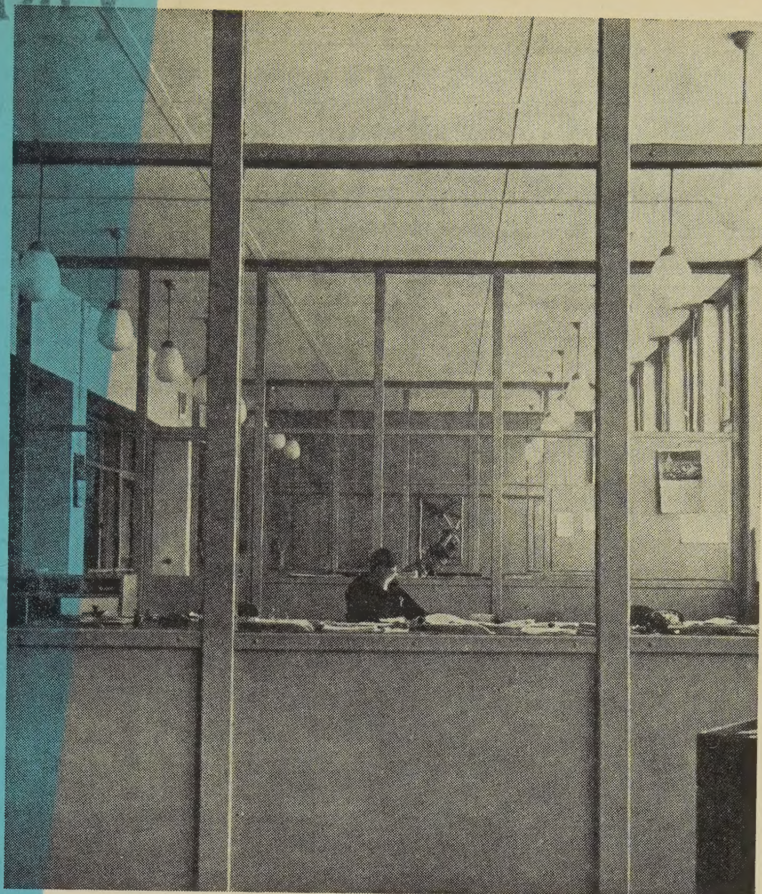
7
1950

FORUM

maandblad voor architectuur en gebonden kunsten

Maandblad gewijd aan Architectuur en Gebonden Kunsten.
Opgericht door het Genootschap ,,Architectura et Amicitia"
in samenwerking met de Maatschappij tot Bevordering der
Bouwkunst, Bond van Nederlandsche Architecten, B. N. A.
Orgaan van het Genootschap A. et A.

Redactie Secretaris: Th. H. Lunsingh Scheurleer, Hartenstraat 26 2, tel. 36790, Amsterdam-C. aan wie alle voor de redactie bestemde stukken moeten worden gezonden.

INHOUD VAN DIT NUMMER:

Het volgende nummer zal o.m. gewijd zijn aan:

Reisindrukken uit Spanje

,,FORUM" verschijnt met 12 nummers per jaar

Abonnementsprijs *f* 20.—
Voor leden A. et A. of B. N. A. *f* 15.50
Losse nummers, indien aanwezig *f* 2.10 per nummer
Alles franco per post bij vooruitbetaling te voldoen
Voor België Frs. 340.—

Prijs van dit nummer f 2.10

Voor België bij: N.V. Nederlandsche Boekenimport v.h. Van Ditmar, Markgravestraat 10, Antwerpen

Voor advertenties wende men zich tot de uitgever

Uitgave en Administratie: G. VAN SAANE, Herengracht 406
Amsterdam-C. - Telefoon 36186 - Postrekening 681.31.

Vijfde Jaargang No. 7 - 1950

FORUM

Hoofdingang

foto Guidotti

Het K.L.M. gebouw te 's-Gravenhage

Architectenbureau Roosenburg

C. A. Abspoel

Collega Roosenburg ontwierp vele kantoorgebouwen, o.a. voor de Philips fabrieken te Eindhoven, de Oranje Nassau-mijn te Heerlen, De Vries Robbé te Gorinchem en als laatste schepping in deze reeks van gebouwen het hoofdkantoor voor de K.L.M. te 's-Gravenhage.

Al deze bouwwerken herkennen wij bij het aanschouwen als werken van Roosenburg, echte gezonde architectuur en volkomen Nederlands van karakter.

Klaar en duidelijk zijn zij wat hun structuur betreft, eenvoudig en logisch van opzet; duidelijk blijkt uit deze werken, dat deze architect in de loop van de jaren zichzelf is gebleven en niet heeft geaarzeld, maar wist wat hij wilde. Het is jammer te moeten constateren, dat dit in het algemeen niet van de meeste architecten gezegd kan worden; het is vaak zo, dat het karakter van hun scheppingen zo uiteen loopt, dat men ze niet herkent als afkomstig te zijn van dezelfde ontwerper.

Bij Roosenburg is het resultaat steeds zo, dat men voor een gaaf stuk werk komt te staan met eigen karakter en getuigend van gedegen vakmanschap.

Wat zijn kantoorgebouwen betreft, blijkt bij bestudering der plattegronden, dat deze beheerst worden door een bepaalde moduul, gebaseerd op de opstelling der schrijftafels. Deze moduul nu is zeer belangrijk; bij de opstelling van twee tegen elkaar geplaatste schrijftafels, een opstelling die men in kleine kantooreenheden vaak aantreft, komt men, rekening houdende met voldoende zitruimte, op een maat van 3.60 m. Deze maat heeft als eenheid dit bezwaar, dat zij te groot is om hierop de gehele verdere verdeling te baseren.

Wijlen Architect De Bazel ontwierp het gebouw van de Handelmaatschappij te Amsterdam op vierkanten van 3.60 m! Roosenburg deelt deze maat terecht in tweeën, waardoor het kleinste vertrek een breedtemaat krijgt van 1.80 m, geschikt om als spreekkamer of ruimte voor één persoon te dienen en voorts vertrekken te ontwerpen op veelvouden hiervan.

Indien men de fout begaat deze grondmaat te groot te nemen, dan betekent dit ruimteverspilling, hetgeen in verschillende kantoorgebouwen is gebleken; vooral bij grote gebouwen is dit een zeer belangrijke factor.

In tegenstelling met de periode, waarin de opdrachtgever nog wel in staat bleek een wel-overwogen programma te geven, waarbij de verschillende afdelingen en het daarbij werkzame personeel werden aangegeven, is het thans zo, dat deze gegevens in de meeste gevallen niet kunnen worden verstrekt.

Er was ook een grotere stabiliteit, enorme expansies in korte tijd kwamen niet voor. Het was daardoor mogelijk de verschillende aspecten van het kantoorbedrijf in de architectuur tot uitdrukking te brengen, waardoor een natuurlijke levendigheid en afwisseling van raamvormen in eenzelfde gevel kon ontstaan en volkomen verantwoord was! Een directeur had zijn vaste plaats, evenals zijn medewerkers, en voor de verschillende afdelingen stelde men verschillende eisen met betrekking tot de afmetingen, vaak ook voor de hoogte, en van verlichting.

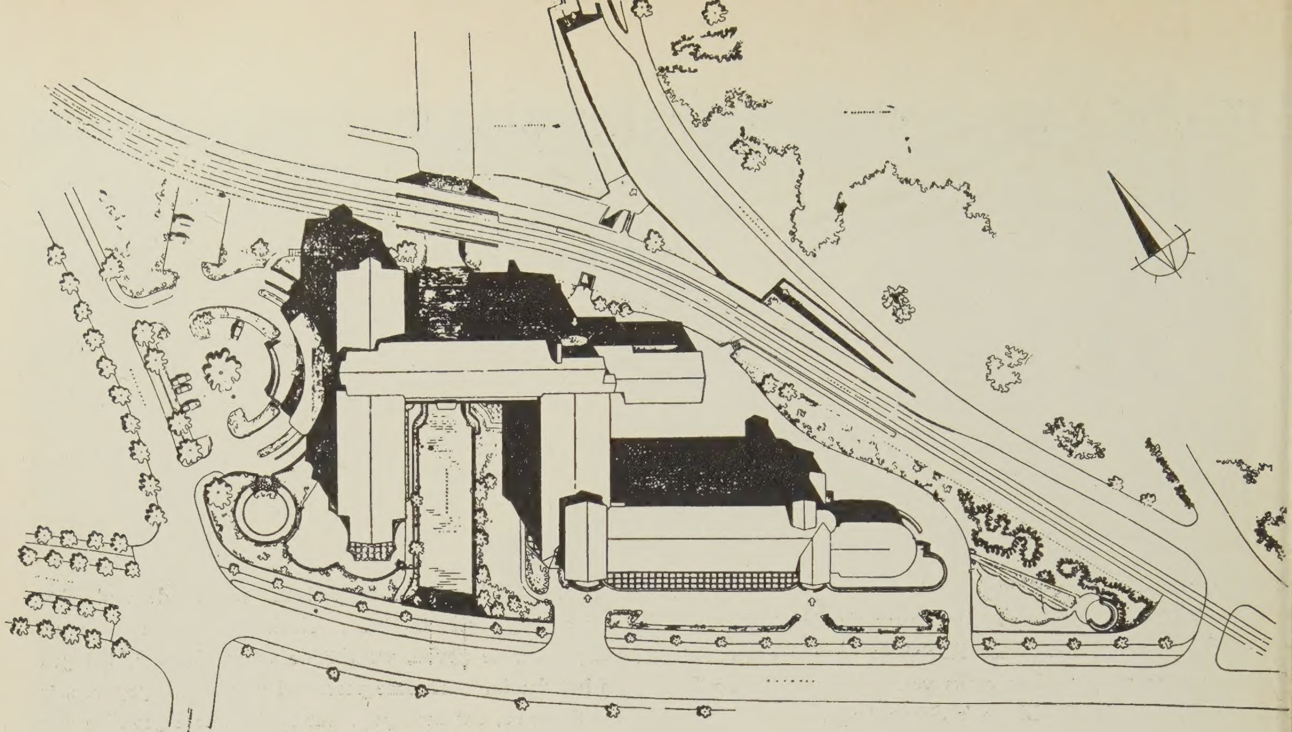
Hoe geheel anders is dit in onze tijd, het programma is vaak heel vaag, men beperkt zich tot het opgeven van het aantal personen, dat in het gebouw werkzaam zal moeten zijn, of er al of niet een lunchroom zal moeten komen of een vergaderzaal, berging voor een aantal rijwielen en auto's en voor de rest verwacht men voor een bepaald terrein een voorstel van de architect. De architect heeft dan de taak zich in de aard en de organisatie van het bedrijf te verdiepen om zich behoorlijk van deze taak te kunnen kwijten.

Het resultaat is dan een ontwerp, waarin zo groot mogelijke ononderbroken kantoorruimten zijn gecreëerd, afgewisseld met de nodige ruimten voor toiletten, garderobes, trappen, liften, leidingschachten etc.; later worden deze kantoorruimten onderverdeeld door middel van verplaatsbare wanden.

In de architectuur komt dan de gelijkmatige kolomverdeling tot uitdrukking en de aanwezige individuele werkruimten of die voor meerdere personen in dezelfde raamvormen, als evenzovele werkcellen in een honingraat.

Dit alles is volkomen logisch en verantwoord en het is onbillijk de architect eentonigheid in zijn conceptie te verwijten, hetgeen nogal eens vaak gebeurt.

Onze moderne kantoorgebouwen hebben daardoor in

Situatie Schaal 1 : 2000

wezen hetzelfde aspect, of wij nu het kantoorgebouw van Shell Nederland van Oud nemen, of het K.L.M.-gebouw van Roosenburg.

De opgaaf is de situatie van het gebouw goed te kiezen, de goede bezonningsmogelijkheden te benutten, de hoofd- en bijvleugels zodanig te groeperen, dat deze stedebouwkundig gezien op de juiste plaats komen en wat de massa's betreft in de goede verhoudingen tot elkaar en de omringende bebouwing.

Roosenburg ontwierp de eerste vleugel van het K.L.M.-gebouw met lunchroom in 1939, het gebouw werd voltooid in 1940, het gebouw zoals het thans is kwam gereed in Mei 1949.

Het bouwterrein strekte zich uit langs de Raamweg en de Badhuisweg (zie situatieschets). Het was niet goed mogelijk de diverse kantoorvleugels zodanig te situeren, dat een Oost- en West-bezonning mogelijk was; het aanwezige hoogteverschil tussen de Badhuisweg en Raamweg is door een interessante tuinaanleg aantrekkelijk opgelost. De ingang Badhuisweg ligt op het niveau van de eerste verdieping, de ingang voor het personeel is aan de N.O.-zijde geprojecteerd, direct bereikbaar vanuit de grote rijwielbergplaats, die in het duin werd ingegraven. Dwars door het terrein liep nog een kleine vaart als verbinding tussen het kanaal en de in de omgeving liggende kwekerij, het gebouw is hieroverheen gebouwd.

Het ontwerpen van een dergelijk complex is meer dan bij andere gebouwen, als bijv. bij ziekenhuizen waar de indeling van de plattegronden en het concipiëren en samenvoegen van alle mogelijke ruimten een rol speelt, een kwestie van de grote greep, aangezien de indeling van de plattegrond over het algemeen eenvoudig is.

Roosenburg is m.i. in deze grote greep zeer geslaagd, de plastische werking der bouwmassa's is interessant en levendig, de dakvorm en vooral de beëindiging der eindgevels karakteristiek voor hem en in meer van zijn scheppingen toegepast, o.a. in het ziekenhuis te Maracaibo en bij de villa „Windekind" aan de Parklaan te 's-Gravenhage.

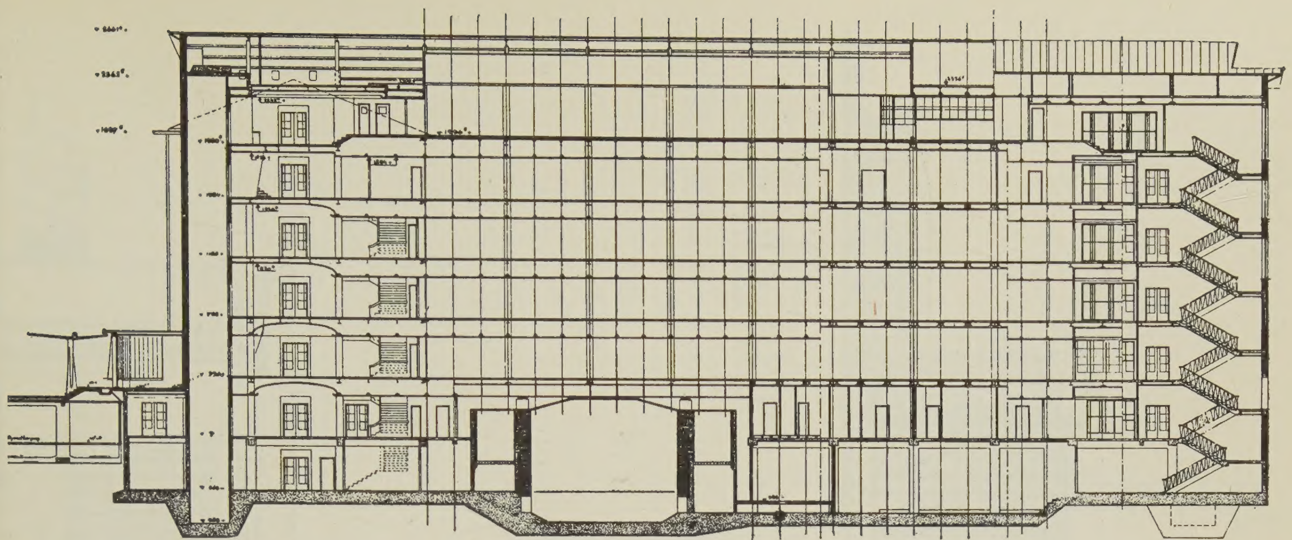
Wat de constructie betreft past hij gaarne het staalskelet toe, de kolommen in de gevel staan h.o.h. 1.80 m, de dubbele rij waartussen de gang ligt op 5.40 m.

In de gevels flankeert hij deze kolommen door schokbetonnen elementen, die tevens de raamomlijstingen vormen, waartussen rode baksteen. De architectuur van de gevels is daardoor min of meer traditioneel van karakter, er is geen poging gewaagd het skelet duidelijker naar buiten te demonstreren, hetgeen de architect wel deed in het kantoorgebouw voor de Oranje Nassau Mijnen te Heerlen.

Het gebouw is van binnen fraai afgewerkt, echter niet overdreven en daardoor volkomen verantwoord.

Het ligt m.i. niet in het kader van dit artikel en van „Forum" om een uitgebreide beschrijving te geven van de technische installaties, ik verwijs hiervoor naar het artikel in „De Ingenieur" van 19 Augustus 1949, van de hand van de architect.

Vanzelfsprekend werden moderne lift-, licht- en krachtinstallaties en omroepsystemen aangebracht en werd het gebouw van een moderne verwarmingsinstallatie voorzien en bepaalde ruimten, o.a. ook de toiletten, kunstmatig geventileerd. Vooral de inrichting van de centrale verwarmingskelder en centrale reguleerkamer is buitengewoon goed verzorgd.

Langsdoorsnede van het gedeelte over de kwekerijvaart Schaal 1 : 500

De overzichtelijkheid der diverse kantoorruimten is ongerept gebleven door de toepassing van glaswanden, niet alleen de scheidingswanden tussen de kamers doch ook de gangwanden zijn vanaf borstweringhoogte van glas voorzien.

Met het ontwerpen van het kantoormeubilair is hiermede rekening gehouden; dit vereiste o.a. het ontwerpen van dossierkasten met een geringere hoogte dan de normale in de handel zijnde. Het komt mij voor, dat een grotere borstweringhoogte van de gangwanden, n.l. tot op ca. 1.35 m het in de kantoren werkzame personeel het gevoel van iets meer „privacy" zou geven, waarbij zonder bezwaar de opstelling van wat hoger kantoormeubilair mogelijk is; wandelende door de gangen is contrôle op de werkruimten dan toch nog mogelijk.

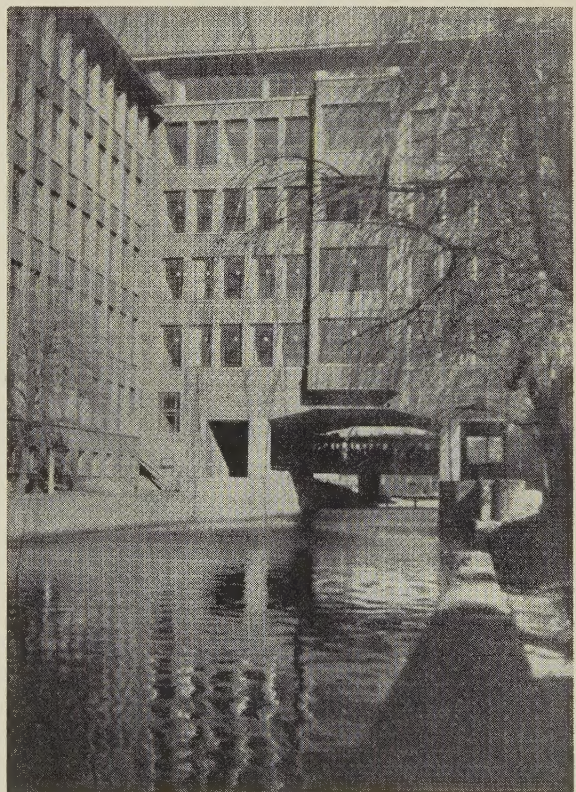
Ten slotte heeft de Directeurskamer na indeling van het gebouw ook zijn plaats gekregen, een aantal normale werkcellen is hiervoor gebruikt. Roosenburg heeft terecht getracht deze ruimte wat belangrijker te maken en dit in de gevel tot uitdrukking gebracht door een erker eraan toe te voegen. Het merkwaardige echter is, dat men niet straffeloos het normale karakter der werkcellen kan veranderen; naar mijn smaak doet dit element aan het geheel afbreuk, het breekt de spanning van het straffe rhythme en vooral de beëindiging op de hoogte van de borstwering van de cantine werkt bepaald storend in de gevelconceptie; een ononderbroken strakke horizontale lijn van de borstwering zou veel sterker gewerkt hebben.

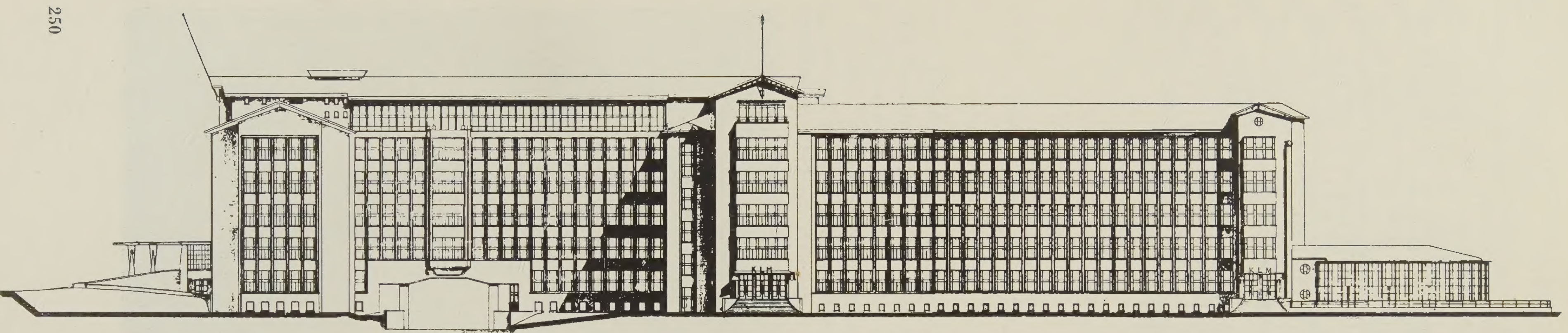
De hierbij afgedrukte plattegronden, doorsnede en foto's mogen het hierboven geschrevene verduidelijken.

De Directie van de K.L.M. kan trots zijn op dit gebouw, Roosenburg en zijn medewerkers verdienen onze lof!

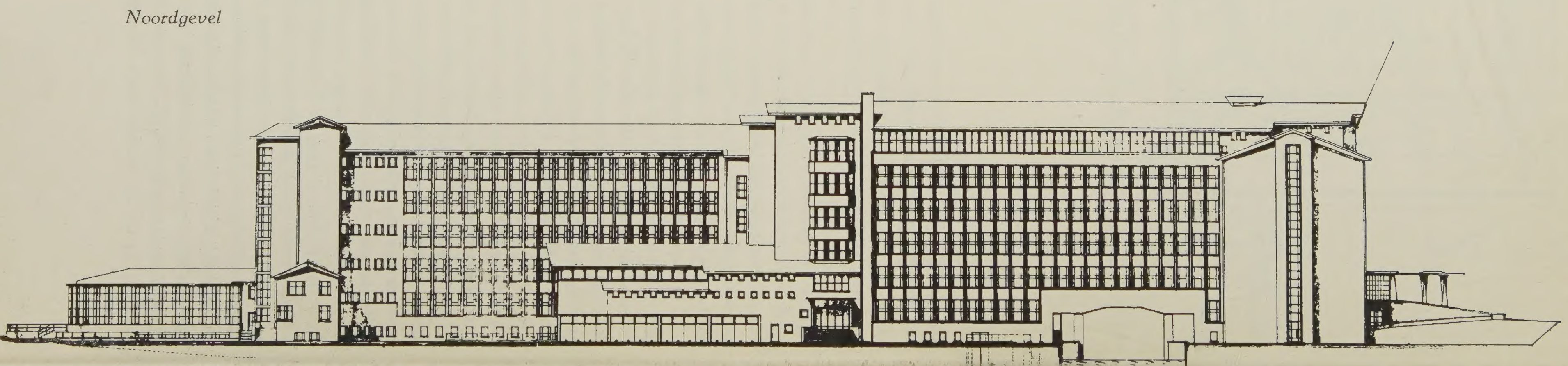
Doorkijk onder overkluizing

foto Guidotti

Zuidgevel

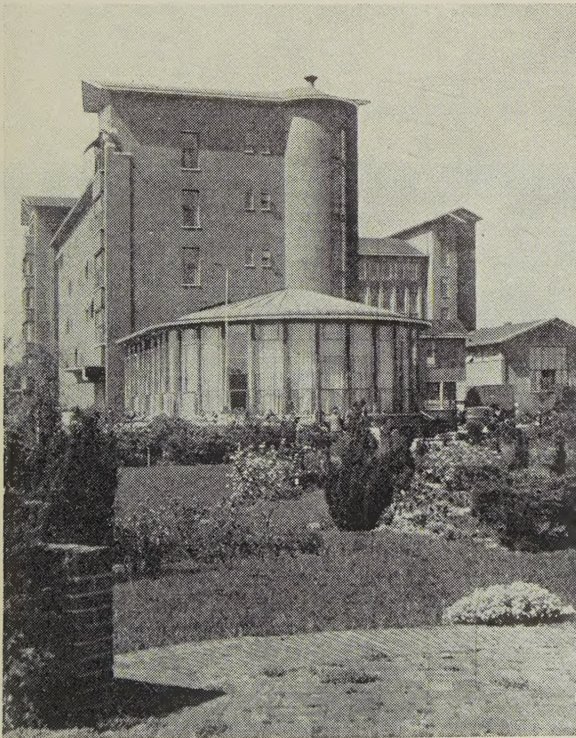

Noordgevel

Ingang Raamweg

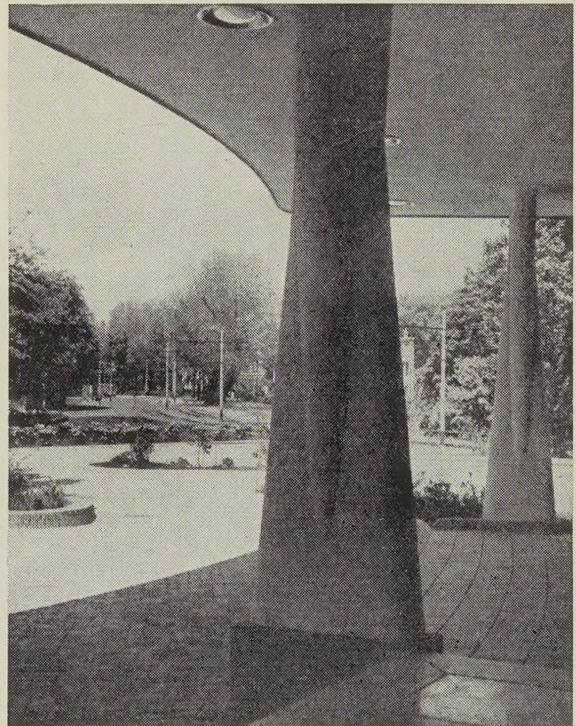
foto Beck's

Aanzicht van het zuidoosten

Kolommen onder luifel hoofdingang

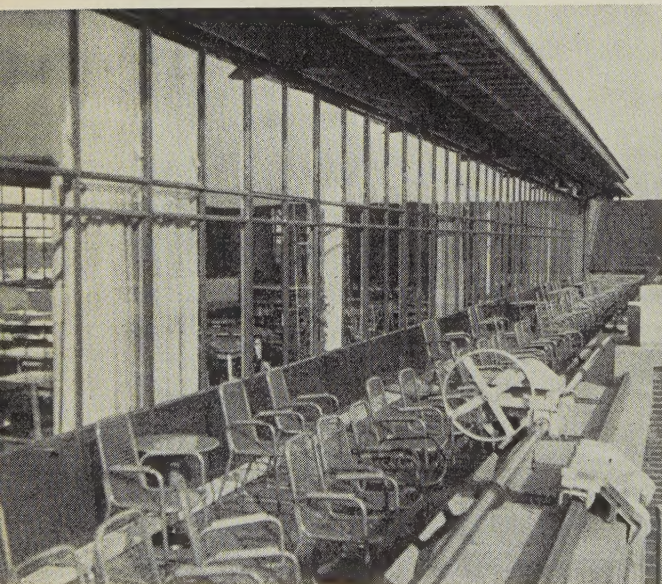
foto's Doornebosch

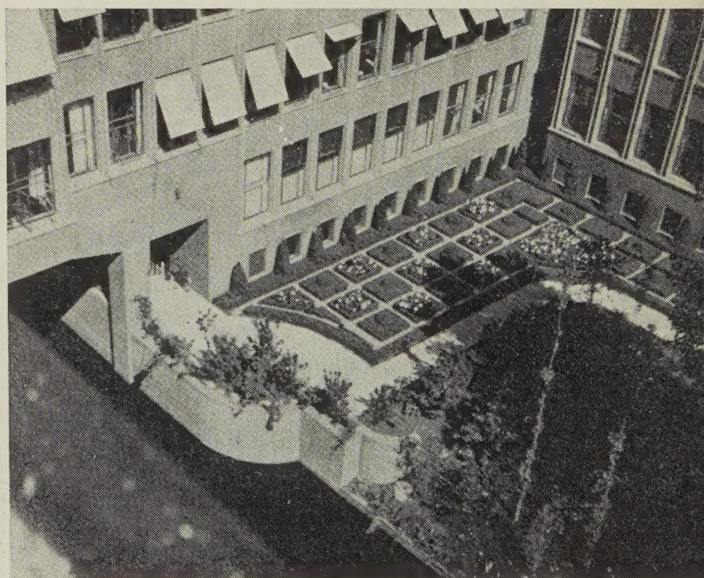
Gevels, gezien van het westen

foto's Gui

Terras cantine 5e verdieping

Hoek bij overkluizing

Detail torenpartij
foto K.L.M.

Hal hoofdvleugel 4e verdieping foto Beck's

Scheidingswanden kantoorruimten

Cantine 5e verdieping foto's Doornebosch

Amsterdamse wandschilders

B. Hendriks

Waarde Vriend,

Toen wij laatst te spreken kwamen over de wandschildering van Appel in de koffiekamer van het Stadhuis, meende ik op te merken, dat je eigenlijk weinig afwist van de bemoeiingen van het Gemeentebestuur inzake de Wandschilderkunst; zelfs, dat wanneer er in de Dagbladpers niet zo'n betreurenswaardig rumoer hierover was ontstaan, je er verder van in onwetendheid had voortgeleefd.

Zoals je weet acht ik het mij een dure plicht je, desnoods ongevraagd, van tijd tot tijd te voorzien van opmerkingen deze wandschilderkunst betreffende, waarvoor ik, daar zij mij zeer ter harte gaat, nooit een te groot gedeelte van je belangstelling kan opeisen.

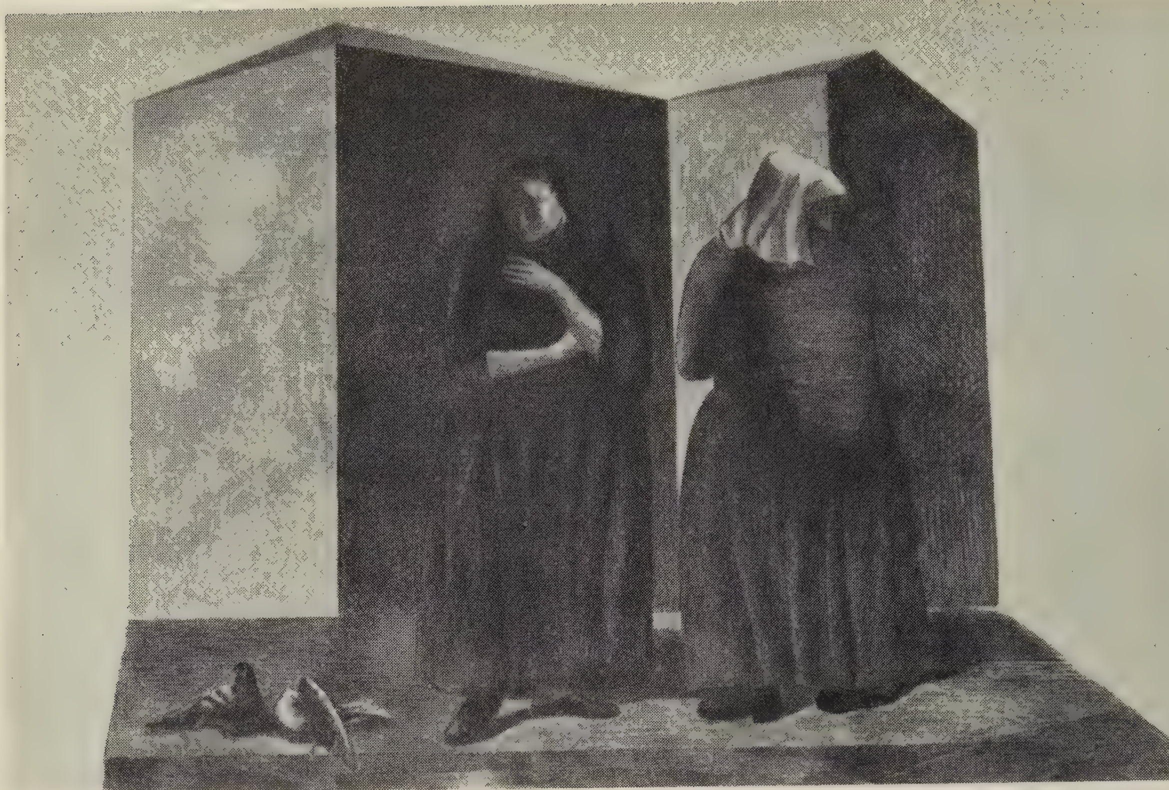
Nu er na de oorlog weer een tiental wandschilderingen tot uitvoering is gekomen, zend ik je hierbij de reproductie's daarvan toe, vergezeld gaande van een lijst, waarop je de namen der kunstenaars, jaar van ontstaan, alsook de plaats waar zij zich bevinden aantreft, zodat je deze zult kunnen gaan bekijken en er naar ik hoop, vreugde aan zult beleven. Fiets eens, nu je toch niet veel omhanden hebt, naar Oost, Noord, Schiphol of de Doelenzaal.

Hoe handelt nu het Gemeentebestuur bij het geven van deze opdrachten? Om zich doeltreffend te laten voorlichten heeft zij een Commissie van Advies ingesteld, die gegevens en aanvragen voor opdrachten verzamelt en uit deze gegevens een lijst samenstelt van schilders die te zijner tijd in aanmerking kunnen komen om uitgenodigd te worden tot het maken van een schets voor een op een door de Commissie uitgezochte plaats aan te brengen wandschildering. Deze Commissie, die bestaat uit de heren Jhr Röell, Directeur van het Rijksmuseum, Jhr Sandberg, Directeur van het Stedelijk Museum, Ir Leupen, Stadsarchitect, B. Merkelbach, Architect, Prof. Campendonck, Hoogleraar Rijks Academie v. Beeldende Kunsten, Ch. Roelofsz, wandschilder en verder afgevaardigden van de Nederlandse Federatie van Kunstenaars en van de G.K.F. Vakgroep Wandschilders, beoordeelt deze schetsen, beveelt zo nodig wijzigingen aan en geeft opdracht tot de uitvoering. Indien deze met de door haar gestelde verwachtingen overeenkomt geeft zij haar goedkeuring en adviseert het Gemeentebestuur om het zojuist gereedgekomen kunstwerk te aanvaarden. Het honorarium wordt berekend volgens een hiervoor opgesteld tarief. Indien de schets niet tot een opdracht leiden kan wordt hij vergoed. Daar het bedrag waarover de Commissie te beschikken heeft niet zo groot is, worden er per jaar meestal niet meer dan 2 à 3 opdrachten verstrekt. Het honoreren van meer omvangrijke kunstwerken wordt wel over enige jaren verdeeld, opdat deze niet het gehele budget in beslag zullen nemen.

Je zult nu waarschijnlijk van mij verwachten, dat ik deze inleidende gegevens zou laten volgen door een korte bespreking van ieder der hierbij gereproduceerde wandschilderingen. Ik pas wel op. Je door vele jaren Stedelijk Museum geschoolde smaak kennende, weet ik nu al bij voorbaat dat dit zou leiden tot eindeloze discussies, waarin noch ik jou, noch jij mij zoudt kunnen overtuigen van het hoe en waarom. Desalniettemin wou ik je toch wèl opmerkzaam maken op de wandschildering, die Albert Muis maakte in de Aula van de Nieuwe Ooster Begraafplaats en hem warm in je aandacht aanbevelen, omdat ik meen, dat deze tot het allerbeste behoort wat de laatste jaren in Nederland gemaakt is.

Ook maakte Voskuil in de Kleuterschool aan het Gallileïplantsoen een wandschildering, waarin hij de tekens van het leesplankje tot een compositie verwerkte, die, naar men mij verzekerde, zeer tot de verbeelding van de kinderen spreekt. Een schildering in een gamma van grijs-groenen en roses, waarvan de onderdelen zodanig met elkaar in verband zijn gebracht, dat ze een meer dan incidentele betekenis krijgen en meer tot symbolen dan tot tekens zijn geworden.

Dan wil ik je nog wijzen op de moeilijkheden die architecten wandschilders kunnen berokkenen en het noodlottige gevolg van het feit dat er tussen beiden van te voren geen overleg plaats vindt. Je moet namelijk eens letten op de allerongelukkigste situatie die de verbouwing van de tentoonstelling in de Doelenzaal opleverde, waar Kurpershoek de opdracht kreeg een wandschildering op aan te brengen. Het bovengedeelte nu is van een logge

A. Muis Aula Nwe Oosterbegraafplaats foto Gem. Musea

zwaarte geworden die de zijpanelen geen adem meer toestaat. Noch tussen bovengedeelte en zijdelen, noch tussen het geheel en de zaal bestaat enig logisch architectonisch verband meer. Desondanks heeft de wandschildering van Kurpershoek zeer mooie gedeelten.

Een bezoek aan deze wandschilderingen geeft je de gelegenheid te constateren, dat er tussen de verschillende werken, ondanks grote verschillen, toch vaak een zekere overeenkomst in opvatting valt waar te nemen. Dit is enerzijds te verklaren wanneer men weet, dat een groot gedeelte van deze kunstenaars uit eenzelfde school stammen, anderzijds uit het feit dat het Gemeentebestuur na de oorlog haar opdrachten schijnt uit te geven aan de leden van de Vakgroep Wandschilders, waarover ik straks nog te spreken kom, terwijl voor de oorlog eigenlijk iedereen hiervoor in aanmerking kon komen, wat blijkt uit een lijstje, dat ik vond en waarop de namen voorkomen van Van Hell, Röling, Schrikkel, Westerman, Wiegman, Cor de Wolf, e.a.

Je zou dus tot de conclusie kunnen komen, dat het er met de zaak van de wandschilderkunst in Nederland niet zo beroerd voorstaat als ik altijd tracht voor te stellen. Dat er dus een Commissie is die er zich intensief mee bezig houdt, een Vakgroep, die deze wandschilders in een hecht verband omsluit, dat er tarieven zijn, die in aanmerking genomen worden en opdrachten, die tot uitvoering komen. Je zou in de verleiding komen om hieruit voorbarige conclusies te trekken, die evenwel in geen enkel opzicht met de werkelijkheid overeenstemmen.

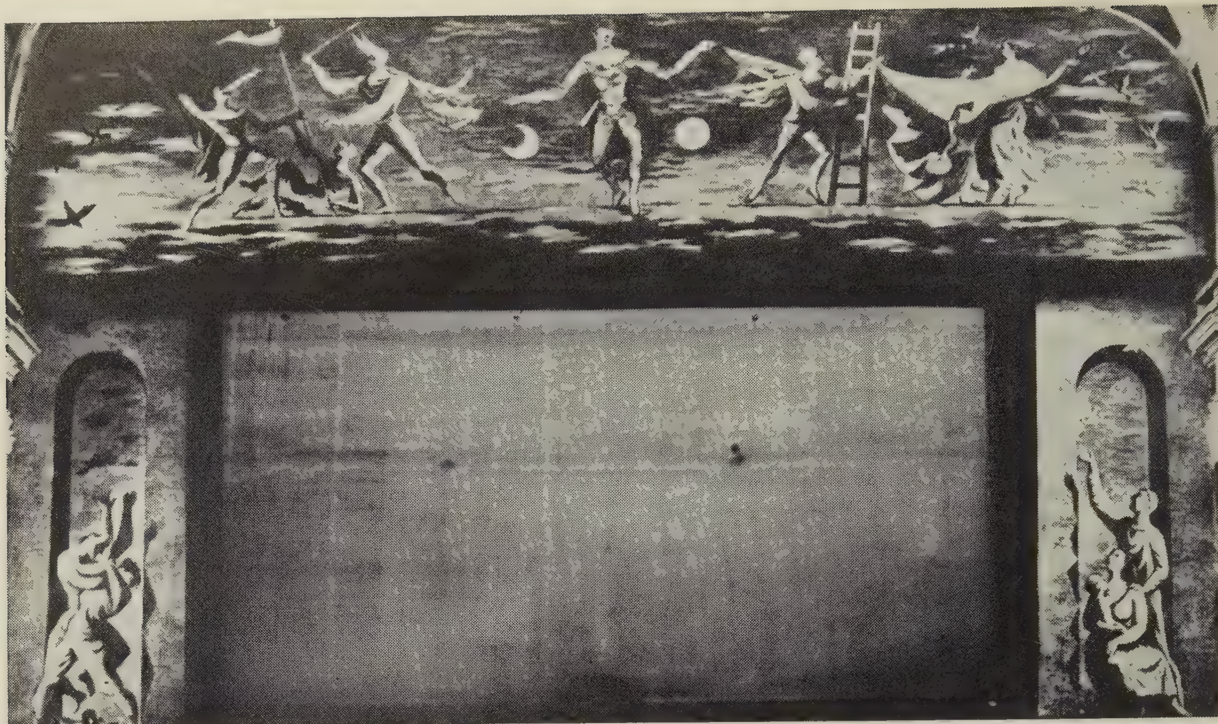
Inderdaad: rooskleurig zou het zijn, wanneer in deze tijd van herbouw die tien wandschilderingen slechts een klein gedeelte uitmaakten van wat er zoal in Amsterdam tot stand kwam of wanneer het ging om het aanbieden op afgelegen, weinig opvallende plaatsen van oefengelegenheid aan jongeren door een zorgzaam overheidsinstituut in de hoop, dat zij straks beter en met meer practische ervaring hun taak als wandschilders kunnen vervullen. Naar mijn mening wordt het anders wanneer je weet, dat het tiental, dat je hierbij in reproducties aantreft zo ongeveer alles is wat er in Amsterdam na de oorlog tot stand kwam, een enkel religieus werk uitgezonderd.

Zeker bestaat er een vakgroep, een verzameling van ongeveer dertig goedwillende wandschilders, waarvan er velen zijn, die nog steeds op een opdracht van enige betekenis wachten om te tonen wat zij waard zijn, een vakgroep gevormd om een kern van schilders die zich een vijftal jaren geleden voor het werk op de tentoonstelling in de Nieuwe Kerk aaneensloten. Vervuld met idealen, die zij grondden op de hoop, dat deze tentoonstelling het begin zou zijn van een vruchtbaarder periode

A. Muis Aula Nwe Oosterbegraafplaats

foto's Gemeente Musea

L. Kurpershoek Wandschildering Nieuwe Doelenzaal foto Gem. Musea

dan de zojuist afgeslotene, waarin oorlogsgeweld tot werkloosheid doemde. Voor velen was die Nieuwe Kerk een eerste kennismaking met de problemen die de muurschilderkunst in de praktijk te bieden had, voor velen ook een later nooit hernieuwde.

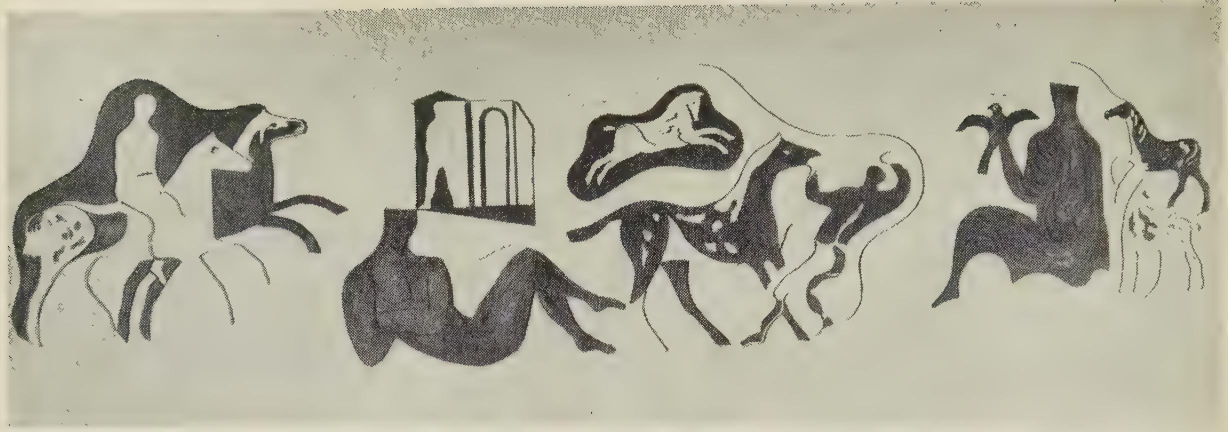
En wat de Commissie betreft, wat kan deze anders doen dan gegevens verzamelen, lijsten opstellen en deze met grote objectiviteit afhandelen, zodat ieder eens per zoveel jaar een beurt krijgt. Het samenstel van artistiek zeer verschillend geaarde persoonlijkheden dat deze commissie stellig is, zal nooit anders dan een compromis kunnen betekenen tussen de personen van de Ideale Opdrachtgever en het lichaam dat, zoals een inleiding tot de tentoonstelling van gemeenteopdrachten in 1938 zegt: „de kunstenaars tewerkstelt", zij het aan een „voor hen aantrekkelijke taak". Meer dan zo een compromis kan deze Commissie niet zijn. Zij is geen opdrachtgever, zij is niet door een homogeen artistiek willen bezield; zij handelt immers zelf in opdracht van derden. Ook het Gemeentebestuur is deze Ideale Opdrachtgever niet, zij is niemand. Zij vertegenwoordigt immers in geen enkel opzicht een grotere groep die verlangend is haar gebouwen en pleinen getooid te zien met schilderingen en beeldhouwwerken, mozaïeken of gebrandschilderde ramen, die uiting geven aan datgene wat haar bezielt, dat wat haar streven is, haar geloof. Zij heeft geen streven, geen bezieling, noch geloof. Niemand kan het haar vertegenwoordigers kwalijk nemen het ook niet te hebben.

Wanneer de Bisschop van Haarlem, Ds Buskes of jouw vader een opdracht zou gegeven hebben aan een door hen zorgvuldig uitgekozen kunstenaar, dan zou het gesprek waarin zij hun wensen door woorden gestalte geven, van een inspirerende invloed op het ontstaan van het kunstwerk kunnen zijn. Ds Buskes, de Bisschop van Haarlem of je vader zijn persoonlijkheden die overtuigingskracht putten uit een bezieling of een geloof; de Gemeenteraad niet.

De historie met Molkenboer's Vondel-mozaïek of de onverkwikkelijke geschiedenis van Appel's wandschildering is hiervoor een pijnlijk bewijs. Pijnlijk om het armzalige gedoe van wel aanvaarden, niet aanvaarden, overplakken met stijfsel en papier of weg timmeren achter degelijk fris hard board. En de Commissie hoor ik je vragen. Wel kerel ze protesteerde; op uitnodiging. En hield zich verder rustig. (zie Forum No. 12 1949). Misschien is het allemaal wel een kwestie van beleid. Misschien ook gaat dat beste frisse hard board nog wel eens weg. Maar dan zal er iemand moeten komen die wat in de melk te brokkelen heeft en die niet bang is voor herrie en boze gezichten. En vooral een die van

J. Peters Gespoten glasraam G.G.D. Wingerdweg foto Jaap d'Oliveira

Lex Horn Scraffito Conservatiezaal van zusters Wilhelmina Gasthuis foto Gem. Musea

Appel's wandschildering overtuigd is. Zo iemand, die het ook nog wel lukt om die paar ton Vondel weer buiten de deuren van de schouwburg te krijgen, (zie B.W. No. 12 12 Juli 1949) iemand alweer, die er van overtuigd is dat het aanbrengen van mozaïek een eerlijk en edel handwerk is in ieder geval, en dat het soms tot het maken van iets van uitzonderlijke schoonheid kan worden. Maar dan zijn er opdrachtgevers nodig die van de noodzaak van zo'n mozaïek overtuigd zijn, die gegrepen zijn door het idee, waarvan het getuigen zal; en die zich met zorg een kunstenaar kiezen. En die zich er voor hoeden dat hun op een minderwaardige manier, minderwaardige waar opgedrongen wordt, per bode aan de achterdeur.

Ik geloof dat het daarom tijd wordt dat voor deze dingen de belangstelling gewekt wordt, omdat de belangstelling vooraf zal moeten gaan aan waardering, terwijl waardering op haar beurt gevolgd door werkgelegenheid en opdrachten hen, die zich tot nu toe voor een groot gedeelte slechts theoretisch met de problemen van de wandschilderkunst bezig hielden, in staat stellen de ideeën die zij ontwikkelden in de practijk aan hun bruikbaarheid te toetsen. Zoals een schilder of een beeldhouwer door de jaren heen tot een zekere vervolmaking van zijn werkwijze en zijn visie zal trachten te komen, zo zal aan een wandschilder, indien men tenminste van de noodzakelijkheid van zijn bestaan overtuigd is, deze werkgelegenheid niet onthouden mogen worden. Hoe zal het anders mogelijk zijn een oplossing te vinden voor de vele problemen die hem reeds tijdens zijn studie bezig hielden? Ik meen dat in jouw kringen deze belangstelling niet levend genoeg aanwezig is om een stimulerende werking uit te kunnen oefenen.

Nu zul je mij tegen werpen dat ik geen oog heb voor de practische moeilijkheden die er juist nu in deze na-oorlogse jaren bestaan. Hoe vaak heb je immers niet geprobeerd om wanneer een bouwwerk gereed raakt de opdrachtgever er toe te brengen op een zich daar voor gunstig aandienende plaats een wandschildering, beeld of mozaïek te laten aanbrengen. Even zovele malen zag je je pogingen door gebrek aan geld een vroegtijdige dood sterven. Wanneer je er echter van overtuigd bent dat de wandschilderkunst een wezenlijk bestanddeel dient uit te maken van de door jou in de toekomst te bouwen werken, zul je toch toe moeten geven dat de post wandschilderingen een vaste plaats in de begroting dient te hebben. Dit zul je echter nooit bereiken wanneer je niet van de eerste opzet af een nauw contact zoekt met de wandschilder. Het gaat er immers niet om, dat het éne: de muurschildering of het beeld ondergeschikt is aan dat àndere: jouw bouwwerk. Dit zou, daar het in zichzelf reeds haar voltooiïng vond, een toevoeging krijgen van iets van wat men inderdaad met enig recht luxe zou kunnen noemen en waarvoor geen geld is. Integendeel door hem die plaatsen ter beschikking te stellen, waar hij zich volkomen kan uitspreken, wordt de medewerking van de kunstenaar tot de voltooiïng van de architectuur idee.

Stel je voor, vriend, dat je een kerk te bouwen had. Een opgave waar je je beste krachten aan zoudt wijden. Hoe dichter jouw oplossing voor dit probleem nadert tot het begrip „kerk", dat leeft onder de mensen die haar als zodanig in gebruik zullen gaan nemen, hoe beter je geslaagd zou zijn in de vervulling van je taak als architect. In de keuze van de materialen en de constructie, in de samenvoeging der onderdelen, in de harmonische verhouding tussen hoogte, breedte en diepte tot in de kleinste details geslaagd; zal er toch een afstand blijven tussen bovengenoemd begrip en jouw realisatie hiervan. Het werk van de beeldhouwer of de schilder zal deze afstand moeten overbruggen, er zal iets in tot uiting moeten komen, van het Goddelijke Wezen waaraan zij gewijd is.

Lex Horn Wandschildering School aan de Purmerweg foto Gem. Musea

Stel je nu voor, vriend, dat je een kerk te bouwen had en dat je je daarvoor van de eerste schets af verenigd had met een schilder en een beeldhouwer. Dat alles zo van het begin af zijn vaste plaats gekregen had niet alleen, maar dat er bovendien uit deze vereniging een samenwerking was ontstaan die de wandschildering haar compositie deed ontlenen aan de geleding die je aan de ruimte gaf. Dat er onderdelen van de architectuur hun oorsprong vonden in de ruimtelijke verhoudingen van een beeldhouwwerk, of dat de kleur van de schildering de sfeer van de ruimte, haar kleur, mede bepaalde. Zo, dat tenslotte de zin van de bouwkundige opgave door middel van het werk der samenwerkende kunstenaars verduidelijkt en verklaard wordt op zo'n manier, dat zij in het

Lex Metz   Wandschildering   Restaurant Internationale Wachtkamer Schiphol   foto Jaap d'Oliveira

Detail

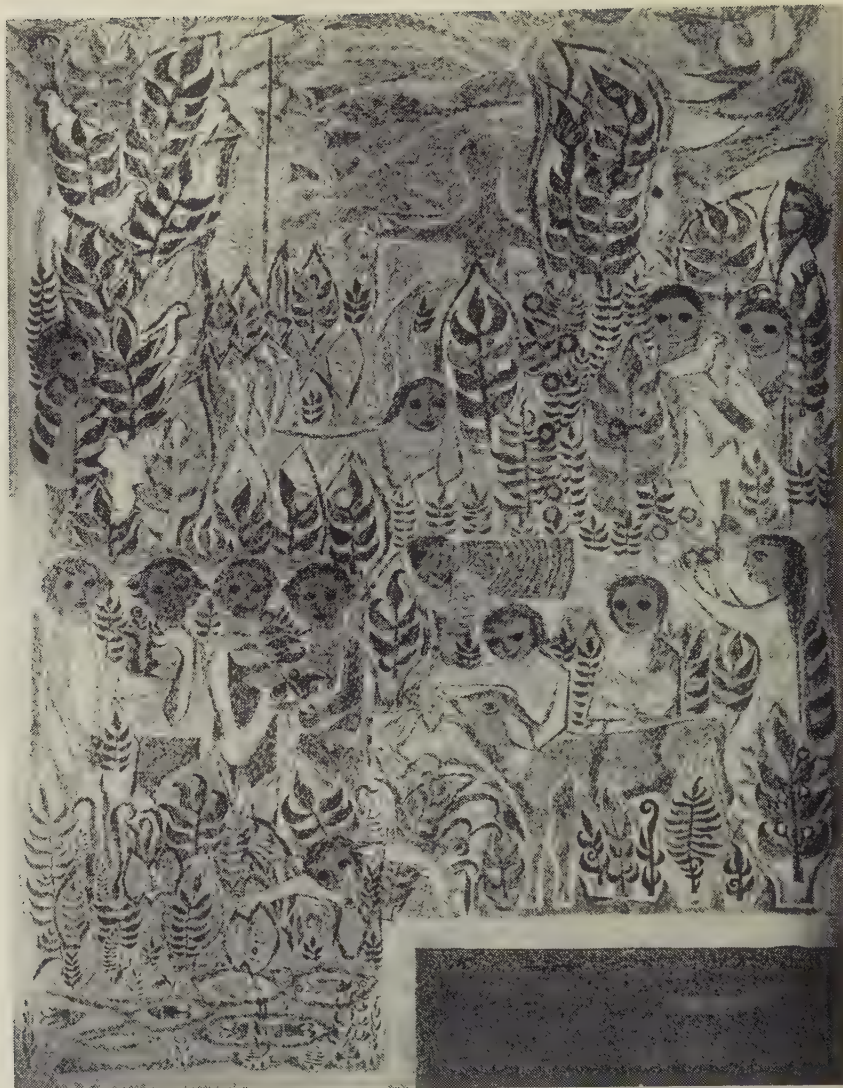

Elga Eymer Wandschildering Van Diemenschool, Javaplantsoen foto Gem. Musea

gevoel en het denken van de mens als een overtuigend klaar en helder beeld opbloeit.

De bouwkunde schenkt de schilder en beeldhouwer maat en ruimte; deze beide beantwoorden de vragen die haar gesteld worden en waarop zij zelf niet of slechts ten dele een antwoord weet. Dan, waarde vriend, zou je je er niet bij neerleggen dat men een gedeelte van dit, als organisch geheel tot stand gekomen werk, als overbodige luxe afschaft, men zou je er niet van overtuigen, dat het ook wel zonder gaat. Samenwerking om de relatie van de wandschilder tot de architectonische ruimten te verstevigen, om tussen de architect en de beeldende kunst tot een zekere verhouding te geraken. Immers eerst dan, wanneer deze samenwerking bestaat wordt luxe tot bouwstof. Tot bouwstof, hoor je, zonder welke jij niet meer zou kunnen bouwen.

A. Rovers Wandschildering
School Javaplantsoen
foto Gem. Musea

J. S. Sjollema Wandschildering
G.G.D. Gebouw, K. Doormanstr.
foto Gem. Musea

Wandschilderingen te Amsterdam gemaakt:

1933—1939, o.a.	
W. Bosma	Vergaderlokaal van de Havendienst op Schiphol. Wandschildering.
J. van Hell	Chirurgische Kliniek van het Wilhelmina Gasthuis. Metaal versiering.
Ch. F. Roelofsz	Kindersolarium van de G.G.D., 1e Helmersstr. 17. Wandschildering.
G. V. A. Röling	Stations wachtkamer Schiphol. Wandschildering.
J. S. Sjollema	Trappenhuis Stadsschouwburg. Wandschildering.
G. Westermann	Meisjes Lyceum, Reijnier Vinkeleskade 62. Wandschildering.
M. Wiegman	Oogheelkundige kliniek Wilhelmina Gasthuis. Wandschildering.
P. Worm	Montessorischool, Corellistr. 1. Wandschildering.
1946—1950, o.a.	
Elga Eymer	School Javaplantsoen. Wandschildering.
Lex Horn	School Purmerweg. Wandschildering. Conversatiezaal der zusters, Wilhelmina Gasthuis. Scraffito.
L. Kurpershoek	Nieuwe Doelenzaal. Wandschildering.
Lex Metz	Internationale wachtkamer, stationsgebouw Schiphol. Wandschildering.
A. Muys	Hal van de Aula Nieuwe Ooster Begraafplaats. Wandschildering.
J. Peters	G.G.D. Wingerdweg. Gespoten glasraam.
A. Rovers	School Javaplantsoen. Wandschildering.
J. S. Sjollema	G.G.D. Karel Doormanstraat. Wandschildering.
J Voskuil	School Galileïplantsoen. Wandschildering.

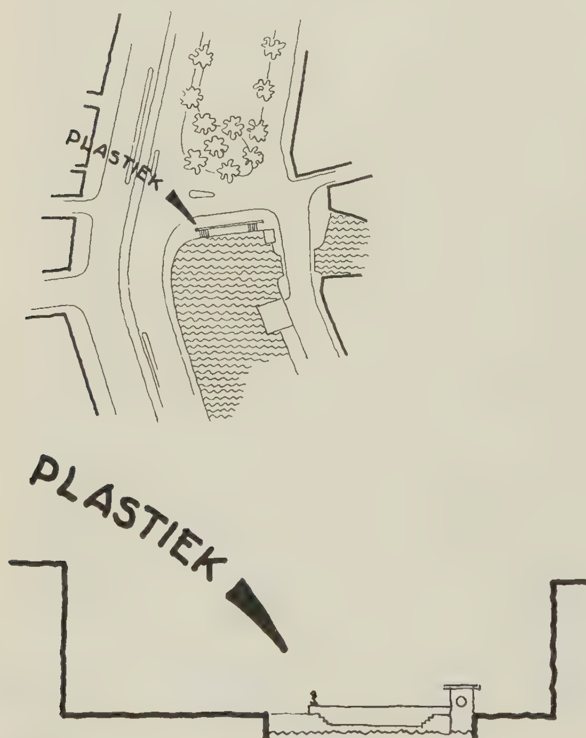

J. Voskuil Wandschildering School Galileïplantsoen

foto Press Art Studio

Langs de straat (II)

Is een beeldhouwwerk een ding op zich zelf en is een schilderij een ding op zich zelf, of is een beeldhouwwerk een ruimtelijke vormbepaling en een schilderij een vlakbepaling, in de ruimten en vlakken waartussen wij mensen leven? Met andere woorden: is een beeldhouwwerk een atelierstuk zoals het ezelschilderij, dat practisch in elke omgeving past, of moet een beeldhouwwerk evenals een schilderij afgestemd zijn op een bepaalde ruimte of een bepaald vlak in de natuur of in onze architectuur?

Dit is de vraag die mij o.m. heeft beziggehouden vele malen als ik langs het Rokin kwam en het bronzen beeldje zag van Hildo Krop bij de rondvaarten-steiger aldaar. Hoe is de verhouding van dit beeldje en zijn omgeving? Ja, maar waarom spreek ik eigenlijk van een „beeldje"? Zo klein zal het toch werkelijk niet zijn, misschien wel anderhalve meter hoog. Maar toch doet het klein aan. Het wordt om zo te zeggen doodgedrukt door zijn omgeving. Aan de andere kant is het te groot of heeft het te veel pretentie als borstweringbeëindiging. Het is op deze plaats echt te groot voor een servet en te klein voor een tafellaken.

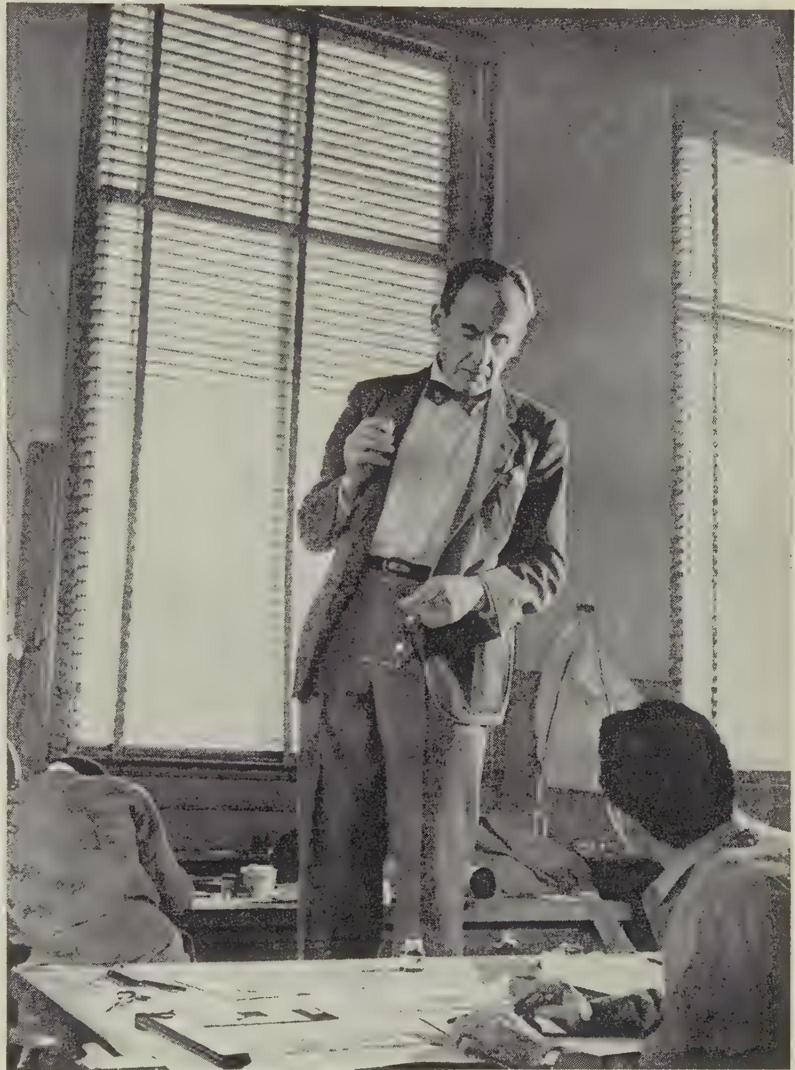
Ik vraag mij af wat de beeldhouwer gedacht heeft bij de verwezenlijking van deze opdracht en ik vraag mij af wat de gemeentediensten voor ogen heeft gestaan toen zij allereerst toestemming gaven tot het bouwen van de aanlegsteiger met balustrade en kantoortje terzijde en vervolgens tot het plaatsen van een plastiek. De beeldhouwer heeft waarschijnlijk een balustradebeëindiging willen maken; de gemeentediensten echter hadden mijns inziens de taak om een duidelijke beëindiging te maken van een doodlopende gracht enerzijds en een zeer brede verkeersstraat met parkeerplaatsen in het midden daarvan anderzijds. De balustrade gaf een zeer simpele oplossing voor dit vraagstuk; het „beeldje" heeft deze simpele oplossing verstoord doordat het de schijn van een veel duidelijkere oplossing heeft gegeven, zonder dit punt in onze stad, dat tevens een tamelijk druk verkeerspunt is, ruimtelijk te beheersen.

Een betere oplossing is hier zonder meer niet te suggereren zonder te vervallen in een verwerpelijk dilletantisme. Vele factoren, die een buitenstaander onvoldoende bekend zijn, beheersen een dergelijk geval. Eén les is hier echter uit te trekken en wel deze, dat èn beeldhouwer èn architect — deze laatste in de gedaante van de gemeentediensten als vormgeefster van de stad — een gemeenschappelijk en duidelijk beeld voor ogen moet staan en dat een beeldhouwwerk zelden een ding op zich zelf kan zijn, maar bijna altijd een ruimtelijke vormgeving in een grotere ruimte, in dit geval de ruimte van het Rokin ter hoogte van het Spui.

de Bear

KRONIEK

Walter Gropius' invloed in Amerika

Onder de titel „Walter Gropius et son école" — of in het Engels „Walter Gropius, The Spread of an Idea" heeft „l'Architecture d'Aujourd' hui" een zeer mooi en inhoudsrijk nummer samengesteld geheel gewijd aan het werk van deze architect en architectuurpaedagoog, die voor het opsteken van de Nazi-storm uit Duitsland uitweek, enige jaren in Engeland verbleef en in 1937 naar de Verenigde Staten vertrok om de leiding van de Graduate School of Design, het Department of Architecture van de Universiteit van Harvard op zich te nemen.

Het verheugt ons in deze uitgave te zien, dat Gropius na alle tegenwerking, verdachtmaking, haat en nijd, die hij in zijn geboorteland ondervonden heeft, aan de overkant van de Atlantische Oceaan eindelijk het milieu gevonden heeft, waar zijn grote gaven van docent en organisator tot hun recht komen en waar hem gelegenheid geboden wordt in velerlei opdrachten zijn architectonische opvattingen te verwezenlijken.

In korte tijd heeft Gropius in de nieuwe wereld tal van volgelingen gekweekt. Vele afbeeldingen van werken van in Harvard onder zijn leiding afgestudeerde architecten laten dit zien.

De laatste jaren heeft hij met een zevental jonge collega's „The Architects Collaborative" de T.A.C. geformeerd, een gemeenschappelijk bureau, dat zoals uit de afbeeldingen blijkt, verscheidene werken in voorbereiding heeft, o.a. een nieuw universiteitscentrum voor Harvard, de universiteitsgebouwen voor Hua-tung in China en vele andere reeds uitgevoerd heeft.

Een groot deel van het nummer is gewijd aan de architectonische opleiding. Van Gropius zelf bevat het een uitvoerig principieel opstel „Plan pour un enseignement de l'architecture"; van Michel Aimé een artikel over de architecten-opleiding in de U.S.A. Serge Chermayeff schrijft over het Bauhaus van Chicago, dat als een voortzetting is te beschouwen van de bekende schepping van Gropius, het Bauhaus te Dessau.

Het is hier niet de plaats uit te wijden over het merkwaardige verschijnsel van de verlate doorbraak in Amerika van wat tegenwoordig progressieve architectuur genoemd wordt, — Giedion geeft in dit nummer een aardige beschouwing over de betekenis van de emigratie van het progressieve intellect uit Duitsland in de jaren omstreeks 1930 — doch wij laten hier gaarne een gedeelte van de getuigenis volgen van Chester Nagel, een van Gropius' oud-leerlingen en tegenwoordig een zijner assistenten aan de Harvard universiteit, omdat daarin op zo levendige wijze beschreven wordt wat het verschijnen van Gropius in het architectonische leven in Amerika voor hem en zijn collega's betekend heeft en nog betekent en wat hen in Gropius' optreden zo sterk getroffen heeft.

„Een jaar of twaalf geleden was er voor de jonge Amerikaanse architecten slechts één school van architectonisch denken, die hun meer bood dan de formele academische bouwkunst-opvattingen: dat was de school van Frank Lloyd Wright. Deze omvatte niet alleen de gedachten over bouwkunst en stedebouw, doch ook die over levenswijze en maatschappij.

Aan vele jonge Amerikaanse architecten, die naar een algemene filosofie zochten, die onze sterk geïndustrialiseerde samenleving kon verklaren, scheen Wright een antwoord te geven. Deze zeide: erkent de dichterlijkheid van de hedendaagse industrie, ver-

Walter Gropius en Marcel Breuer
Wheaton college art center 1937
2e prijs in een beperkte prijsvraag

werpt haar excessen, vernietigt haar steden en haar sloppen en trekt de prairiën in. Bindt de strijd aan tegen de „mobocracy" — (een mooie Amerikaanse term voor de heerschappij van de „mob", voor de „opstand der horden") met haar nivellering en herwint voor U zelf de waarden en de waardigheid van het individu.

Veel van Wrights filosofie vond weerklank bij de jongeren, zoals ik zelf. En toch voelden sommigen van ons, dat dit verwerpen van de werkelijkheden van het industriële systeem en van het leven, dat dit gebracht had, veel eer een vorm van vlucht uit de werkelijkheid dan een constructief aanvaarden was.

Toen, in 1937, kwam Walter Gropius in de U.S.

Wij hadden wel gehoord over hem en over zijn medewerkers aan het Bauhaus, maar wij hadden de tastbare resultaten van zijn werk, de vormen van de bouwwerken en van andere scheppingen al te dikwijls als een soort „nieuwe stijl" misverstaan.

Al spoedig na zijn komst begonnen wij uit zijn onderwijs te begrijpen dat achter de oppervlakte der vormen steeds het „vloeien van het leven zelf" te zoeken was en dat deze vormen slechts een tijdelijke manifestatie waren van een algemene houding tegenover het geïndustrialiseerde leven.

Wij begonnen te begrijpen dat hij niet in de eerste plaats sprak over de aesthetica van het bouwen of over de vormen van stoelen, lampen of machines. Integendeel! Gropius was de eerste, die de industriële revolutie voor ons verklaarde en verband legde tussen haar en de architectuur, industriële vormgeving en stedebouw.

Juist de grote mogelijkheden van een industriële samenleving bestudeerde hij en toonde ons hoe deze aan te passen aan onze steeds veranderende behoeften.

Weliswaar wisten wij dat Gropius niet de eerste was geweest, die ons industriële systeem onderzocht had. William Morris had dit indertijd reeds gedaan en had getracht de ambachtelijke tradities weder in het leven te roepen in plaats van de kwalen van het systeem te genezen. En Frank Lloyd Wright had het probleem op zijn karakteristieke romantische wijze aangegrepen. Doch Gropius bleek niet de machine te willen verwerpen. Integendeel; hij was besloten van haar zijn medewerker te maken.

Hij leerde ons, dat onze bouwkunst geheel anders worden moest, omdat de technologie van onze tijd geheel andere vormen voortbrengt, vormen, die de principes van standaardisatie,

mechanisatie en buigzaamheid reflecteren.

Steden moeten niet in de eerste plaats spreken van de glorie van hun heersers of heersende klassen, maar moeten gelukkige plaatsen zijn voor de mensen om in een vrij samengaan te werken, te wonen en zich te ontspannen.

Het is waar dat soms dit nadrukleggen op standaardisatie en mechanisatie ons onverenigbaar voorkwam met het sterke individualisme, dat in Amerika vaak zo'n belangrijke rol heeft gespeeld. Wij ontdekten evenwel spoedig dat ook Gropius zich met dit probleem evenzeer bezighield als wij zelve, en dat hij zich er steeds op toelegde de klaarblijkelijke tegenstelling van standaardisatie aan de ene zijde en het tot zijn recht laten komen van het individu aan de andere, tot verzoening te brengen......"

A. B.

Residence in Belmont „The Architects Collaborative"

Woonkamer op het zuiden. Verwarming in vloer van flagstone en in plafond. Trap op achtergrond leidt naar slaapkamers en ruimte achter haard is speelplaats. Tafel en divan ontworpen door de architecten

Currie residence „The Architects Collaborative"

Het balcon van de woonkamer door 2 × 4" opgehangen aan de dakspanten. Overstekend dak beschermt woonkamer, balcon en slaapkamers tegen zon

De groep „The Architects Collaborative" bestaat uit de architecten: Jean Bodman Fletcher, Norman Fletcher, Walter Gropius, John C. Harkness, Sarah Harkness, Robert S. McMillan, Louis A. McMillen, Benjamin Thompson

Alle illustraties uit „L'Architecture d'aujourd'hui" No 28

Sills residence „The Architects Collaborative"
Aanzicht van trap naar eethoek. Vloer van flagstone, schoorsteen in gesausd metselwerk, haard van speksteen. De eettafel kan in de keuken worden geschoven

Ontwerp voor R.K. Kerk van St. Joseph te Amsterdam-West

In het Kerkennummer van „Forum" (No 6/7-1948) publiceerden wij de plannen van de architecten Prof. G. H. Holt en K. P. Tholens voor de R.K. kerk in „Bos en Lommer" te Amsterdam. Deze plannen zijn inmiddels ingrijpend gewijzigd en wij drukken deze in hun thans definitieve vorm hierbij af. Wij voegen daarbij de bespreking, die Ir W. de Bruyn in het „Katholiek Bouwblad" van 27 Mei 1950 aan deze projecten wijdde en die ons belangwekkend genoeg voorkomt om haar, met uitzondering van de inleidende zinnen, onverkort op te nemen.

Redactie

....

Ik geloof...... stellig dat een voortdurend pogen van onze tijd en van die daaraan voorafgaat, om alles en alles aan de rede te willen onderwerpen, om te toetsen of de dingen juist en aanvaardbaar zijn op grond van een redelijke overweging, en zo niet, om ze dan te verketteren en ze uit te bannen naar het oord van buitenste duisternis, niets anders is dan de vloek van het rationalisme waaronder onze generaties gebukt gaan.

Zo kon het in de tijden van Thijm en Cuypers gebeuren dat het katholieke volksdeel bij het krieken van hun emancipatie in de Nederlandse samenleving zochten naar een specifiek christelijke bouwstijl, d.w.z. een geheel van regels waaraan een bouwwerk moest voldoen en waarmede het tot stand kon worden gebracht. We kennen deze poging in de verafgoding van de Gothiek, deze half barbaarse vrucht van een nog slechts ten dele gekerstend buitengewest van het oude Imperium, draagster der antieke cultuur, die haar bezit aan de voeten van de Kerk had gelegd, als ware zij gekweekt om de Christus een waardig voertuig te schenken bij zijn zegetocht door haar domein.

Nu is de natuur steeds sterker dan de leer. Neogothiek bleek te kunstmatig om het levende leven te dekken. Ik behoef hier geen opsomming te geven van alle stromingen en tegenstromingen in de architectuur na dien, om deze stelling duidelijk te maken; ze zijn overbekend. De een was een uitvloeisel in continuën zin, de ander kantte zich scherp tegen haar voorgangster, maar hoe dan ook, in allen bleef de erfenis van het rationalisme.

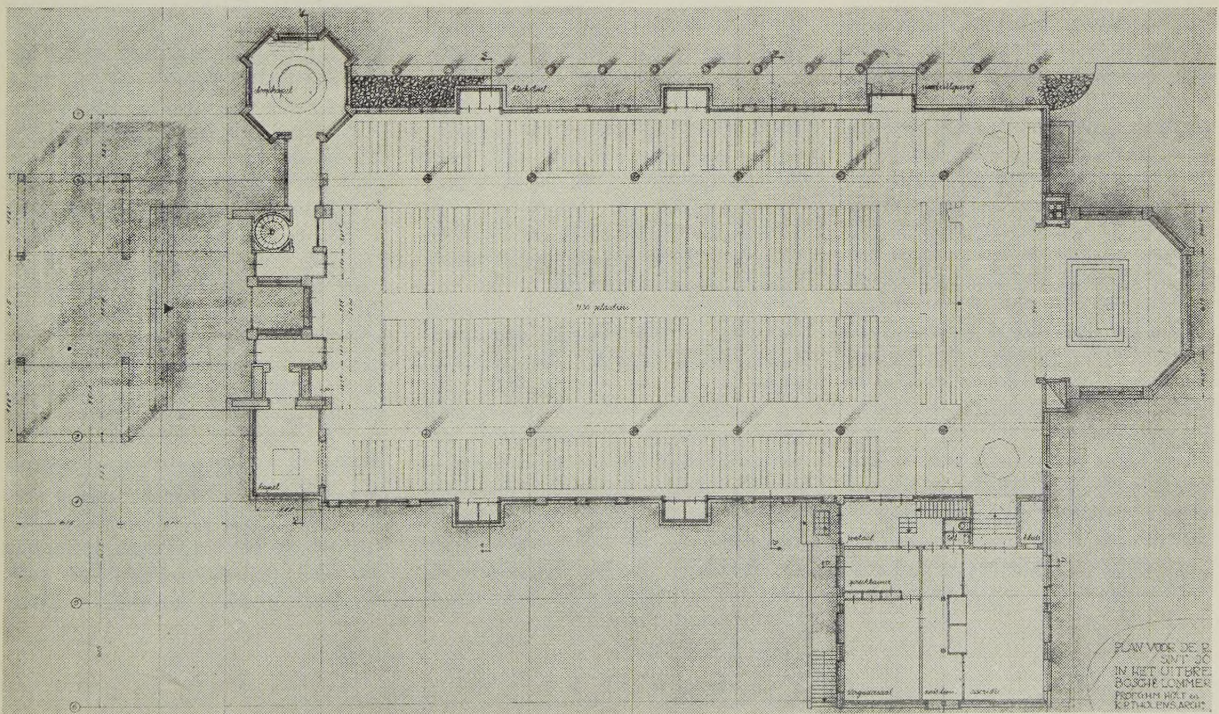
Geen dier stromingen bleek zich te kunnen opwerpen, noch als volgroeiing, noch als afbreekster der neogothiek, zonder haar te schragen of te bestrijden met de middelen van het rationalisme, basis voor het bestaan van deze uitwas der negentiende eeuw. Wonderlijk is het te aanschouwen hoe verstandige mensen, ja zelfs begaafde kunstenaars, zich hebben gekromd onder het juk van rationeel verwekte theorieën, hoe zij hebben gemeend dat slechts die dingen bestaansrecht hadden, die op verstandelijk nawijsbare manier gemaakt waren, en derhalve waren in te passen in deze of gene kunstbeschouwingsklassificatie, eerst de stijlen, daarna de „ismen" en de scholen.

Het krampachtige vasthouden aan deze of gene groep van leerstellingen heeft ons voldoende laten zien hoe het de mensen vergaat, die zich niet weten los te maken van dergelijke dwangvoorstellingen. We zagen er het nieuwe bouwen reeds aan te gronde gaan. Ook zagen we de systemen van doel, materiaal en bewerking, als voldoende uitgangspunten voor het maken van architectuur zo schrikbarend falen, dat niemand meer de hoop heeft dat daaruit nog creaties zullen tevoorschijn komen. We zagen de levensblijheid van de artiest verdwijnen in

R.K. kerk van St. Joseph te Amsterdam-West
West- en Noordgevel

Arch^{n} Prof. G. H. Holt en K. P. Tholens

Plattegrond schaal 1 : 450

onze kringen, om plaats te maken voor een steriel gekrakeel over de juistheid van doctrines, die niet bewezen konden worden in het werk waarop zij toch gericht waren. De architecten veranderden in praters en hun werk ging, gelijk de dood in de pot.

En nog steeds is het klimaat niet veranderd. Nog steeds wachten we op een fris stuk werk dat aantoont dat er nog mensen zijn die in de werkelijke zin des woords iets weten te scheppen. Welk een verschil met de situatie van na de vorige oorlog, toen de ene vuurpijl na de andere de lucht in ging. Welk een overmoed tekende toen het tijdsbeeld en welk een verstikkende atmosfeer is het tegenwoordige milieu van de architect.

Het lijkt mij dat Holt met deze kerk de euvele moed heeft opgebracht eens te doen waarin hij lust gevoelde, en daarin lijkt mij ook verreweg de grootste verdienste gelegen van dit werkstuk. Het getuigt van zijn zin voor creativiteit, die hij weet te onderscheiden van duffe makelij, ook al mocht deze nog zo geraffineerd zijn opgetooid door nog zulk een fraaie theoretische leerstelling en dogma. Het getuigt voor een instelling die men slechts bewonderen kan in een tijdsgewricht waarin de ene helft van de Nederlandse architecten tracht de andere helft het leven onmogelijk te maken of althans te verzuren, in welstandscommissies, als supervisoren en dergelijke uitzichtsloze illusies.

Holt heeft de critiek getrotseerd en daarom ben ik zo blij met deze kerk, juist in het katholieke milieu, dat als bijna geen ander zo mank gaat aan de zucht tot hordevorming en het ageren in groepen ter navolging van een of andere voorganger, die voor de groep wel zal uitmaken binnen welke grenzen men veilig kan bestaan, juist gelijk aan de gewoonte om niet naar eigen geweten het leven te leven, maar angstvallig bij alles eerst na te gaan of meneer pastoor de zaak niet in strijd met geloof en goede zede acht. Holt gooit nu de knuppel in het hoenderhok van een zeker farizeïsme dat de Roomse architectenwereld gevangen houdt en deze wereld dwingt slechts dingen te doen waarvan men de fout niet kan aantonen in juridische zin, daarbij vergetend dat het in het geheel geen dingen meer zijn die daar gedaan worden.

Elke keer dat er weer een kerk in het Bouwblad besproken moet worden ontstaat wederom de moeilijkheid wat men er over zeggen moet, want bijna steeds is het in het geheel geen kunst, waarop dus in het geheel geen kunstcritiek kan worden gegeven. Dat is de ellende van ons blad als Bouwblad dat vier jaar geleden opnieuw verscheen met de stelling dat het de kunst niet goed zou gaan als de kerkelijke kunst niet floreerde. Indien ik op dit ogenblik wederom voor het schrijven van een dergelijke inleiding zou staan zou ik gaarne het tegendeel neerschrijven, namelijk dat de kerkelijke kunst smacht naar echte kunst om die tot religieuze doeleinden te kunnen afbuigen.

Wanneer ik deze laatste gedachte als uitgangspunt mag aannemen voor de onderhavige kerk, dan valt het mij gemakkelijker iets te zeggen. Dan zal ik zonder omwegen verklaren dat ik blij ben met Holt's prestatie, niet omdat hier sprake zou zijn van een verrijking der kerkelijke architectuur, doch uitsluitend om het feit dat het nog mogelijk blijkt te zijn, dat iemand die een fris stuk werk weet te maken kerkelijk acceptabel is. Ik wens daarom de katholieken van Nederland geluk met deze kerk. Daartegenover waarschuw ik Holt dat hij niet vergete dat deze gelukwens niet aan zijn adres is gericht. Hem zou ik willen zeggen, als ge voor de Kerk bouwt, eist dat nog iets anders dan de geleverde prestatie laat zien. Wellicht zullen latere generaties er anders over denken, doch in mijn ogen is dit gebouw mij ietwat te profaan. Waarom, ja dat weet ik niet, maar naar mijn smaak is het toch zo, ik proef zoiets met al mijn vezels en zelfs weiger ik er over te denken. Wij zien dit verschijnsel meer in onze tijd. Degeen die niet begraven is onder stelregels, werkt te gemakkelijk. Zo zien we in de schilderkunst, dat ieder schilderij iets van de affiche heeft gekregen. We zien in de mode dat iedere vrouw naar het brutale neigt. In deze kerk vind ik iets terug van de stand op een welverzorgde tentoonstelling. Ik kan deze architectuur niet rijmen met piëteit, decorum en de modestia, wat toch allen kenmerken zijn van de religieuze kunst, om nog maar te zwijgen over de Heiligheid, de adel en de universaliteit waarvan de encycliek, die te dezer zake is gegeven, spreekt.

Tot iedere prijs wil ik vermijden dat men uit deze woorden een afbrekende critiek zou kunnen opmaken. Daarom voeg ik er uitdrukkelijk aan toe dat deze kerk vooral zo gebouwd moet worden als ze ontworpen is. Dit ontwerp houdt nog alle mogelijkheden in van verdere ontwikkeling in een volgend gebouw, dat de architect naar ik hoop meer speling zal geven om los te komen van de dwingende eis van financiële soberheid gepaard aan maximum rendement, een eis die in zich even profaan is, even onheilig, even proletarisch, even on-universeel, als onmodest, tegen ieder begrip van decorum en zonder enige piëteit.

Hoe had hier in hemelsnaam meer dan één ruimte kunnen ontstaan, terwijl de architectuur eerst begint bij ruimtewerking, bij het spel van meer dier zaken. Wat deze kant van de zaak betreft kan men de architect, en vrijwel ieder van zijn collega's van harte beklagen. Kerken die onder deze omstandigheden gebouwd moeten worden vergelijke men niet met een tent waar de chique van afstraalt, maar met een loods die men uit de catalogus ener betonfabriek bestelt, en wanneer men dat laatste doet, verblijdt Holt mijn hart door dit ervan te maken.

Ir W. de Bruyn

Belgische architecten bezoeken Nederland

Mijmeringen na het aanvaarden van een uitnodiging

Twee elkaar opvolgende verrassingen!

Het was allereerst het voorstel een volledig nummer van „Forum" te wijden aan ons werk. Wij zagen maar al te goed in wat een steun het ons zou zijn ons werk verzameld en gereproduceerd te zien in een zo degelijk buitenlands tijdschrift als „Forum", waar wij er nimmer toe gekomen zijn dit van een binnenlands tijdschrift te verkrijgen.

Vervolgens was het het bericht dat de redactie van „Forum" er prijs op stelde aan het verschijnen van dit nummer een zeker feestelijk karakter te geven en tevens een werkelijke contactname met de S.B.U.A.M. op het oog had, waartoe zij een zestal leden uitnodigde niet alleen een drietal dagen in Holland door te brengen, doch ook bij hen aan huis te gast te zijn.

Of deze uitnodiging met geestdrift ontvangen werd en of deze gastvrijheid ons toelachte!

Wij weten toch dat het hotelleven in alle landen hetzelfde is; dat men een volk door zijn steden en gebouwen nog niet volledig leert kennen, doch wel indien men ook zijn huiselijk leven kan zien en meemaken. Wij hebben bijgevolg de lekkere brok die ons voorgeschoteld werd dankbaar aanvaard.

Onder de genodigden waren er die wel, anderen die weinig Holland kenden en een paar die slechts door tijdschriften iets afwisten omtrent hetgeen dit land gepresteerd heeft en nog presteert op het gebied van architec-

tuur en stedebouw. Voor deze laatsten was ons reisje een echte openbaring. Onze Hollandse vrienden moeten weten dat tot aan de eerste wereldoorlog hun land bij ons systematisch doodgezwegen werd: onze mensen mochten niet weten dat het mogelijk was in het Nederlands beleefd, beschaafd, ontwikkeld, gecultiveerd te zijn. Met de vlucht van 1914 veranderde dit natuurlijk, wat niet wegneemt, dat zij die niet in Holland verbleven hebben, zich zoiets nog steeds niet kunnen indenken, laat staan erkennen.

Dat deze erkenning volledig geschiedde door ons groepje mag wel als eerste belangrijk resultaat vermeld worden van onze ontvangst door de Hollandse vrienden.

Ontvangst der Belgische architecten (links op foto L. H. de Koninck, Gaston Brunfaut en Paul-Amaury Michel) door redactie en uitgever van „Forum" in Oud-Loosdrecht

foto Huib Hoste

Daarna is de ontdekking gekomen van de ernst waarmede de stedebouwkundige vraagstukken in Holland onderhanden genomen worden.

Daar is Rotterdam met zijn dubbel vraagstuk: wederopbouw en uitbreiding. Het eerste punt is wel voor ons van bijzonder belang. Treffend hoe de gemeente ertoe gekomen is alle gronden van het verwoeste stadsgedeelte in eigendom te nemen, hoe de zôning er streng doorgevoerd wordt.

En dan hoe Rotterdam zijn karakter van werkstad bewaart en doorvoert.

Wij hebben er veel woningbouw gezien waarvan een groot gedeelte ons wel zeer „stuur" toescheen, doch ook een aantal bouwwerken van Van de Broek en Bakema waar een degelijke speelsheid in een rationele opvatting ons zeer toelachte. Wij hebben er tal van pittige details opgemerkt die aan deze gebouwen een fris en vrolijk aanzien geven.

Ook de bezochte industriële gebouwen hadden al onze aandacht. Was het omdat we AHOY in een tienkilometervaart en in averechtse richting doorliepen, dat wij, haar merkwaardige opzet en eenheid bewonderend, toch tevergeefs hier en daar een weldadig rustpunt zochten?

Amsterdam! Hier is de tweeledigheid der opdracht niet zo treffend als te Rotterdam, daar de vernielingen minder uitgestrekt zijn en meer verspreid; doch daar is de immer boeiende dualiteit van de oude en de nieuwe stad: de oude met haar woningen en pakhuizen, haar beplante grachten en de gelukkig aanhoudende beweging van haar waterverkeer; de nieuwe stad met haar sterke sociale inslag: aan alle kanten de lange, de eindeloze rijen woningen, waarbij blijkt dat het rijk der bekende „schortjesarchitectuur" ten einde is, maar dat de liefde tot de beplantingen van de ouderen overgeërfd werd en wel in die mate dat Amsterdam een volledig bos uit de grond gestampt heeft. En het staat er graag: wij hebben het in 1940 gezien en mochten nu ervaren hoe bomen en heesters er gewillig groeien.

Zeer opvallend is het sterk afwijkend karakter der huidige architectuur te Amsterdam en te Rotterdam.

De Noordoostpolder leerde, aan wie het niet wisten, hoe Holland zijn vruchtbare grond het water weet te ontroven; hoe het de veroverde gronden als Rijkseigendom bewaart en er dorpen bouwt met ieder... drie kerken; hoe het van eilanden vasteland weet te maken.

Het was op het ex-eiland Schokland dat wij een oud kapiteel en een stuk zuil zagen liggen, beide van zuivere Brabantse stijl. Er is bijgevolg een tijd geweest dat onze cultuur ver buiten onze grenzen terrein veroverde; nu mogen wij in dit weleens veroverde gebied lessen gaan nemen!

Zo volgde het ene op het andere: het Amstelstation heeft ons zeer geboeid en de woningbouw Frankendaal van Merkelbach was een heilzame les. Behalve het treffend sociale, stedebouwkundige en architectonische belang van het complex, werden ons aldaar ook andere dingen in herinnering gebracht, n.l. dat — wat wij reeds lang weten! — niemand profeet is in eigen land. Wij zagen er immers de toepassing van een gestandaardiseerd bouwsysteem dat door een onzer ontworpen, in eigen land niet aangewend wordt. Wij hoorden verder dat in alle volkslagen dezelfde methodes in zwang zijn: vertelde de opzichter niet dat de woningen die bijna af zijn moeten worden bewaakt, zoniet, zeide hij, gaan de mensen zich erin nestelen. En krijg ze er dan uit! Dit bracht ons in herinnering hoe in een woonwijk bij ons een inwoner bij rechterlijke macht uit zijn huis gezet werd en er rustig door de achterdeur weer binnenkroop; de deurwaarder stond er machteloos bij daar hij slechts éénmaal zijn macht mocht uitoefenen.

Na al deze bezoeken stond op het programma een punt van een gans ander soort, n.l. een thee bij Dr. C. F. van der Linden te Loosdrecht; ook de dames waren van de partij en het was een heerlijk genot thee te gebruiken in dit gezelschap onder de muziek van het watergeklots tegen de oever.

Zelfs een bad in de plassen was in het programma voorzien en het frisse water vermocht niet de opgedane indrukken weg te spoelen. Het was dan ook in een ongewijzigde stemming dat wij in de boot stapten die ons door de plassen en de mooie Vecht naar Vreeland zou varen voor het afscheidsdiner; reeds voelden wij

iet of wat de weemoed om het eind van ons zo lang en toch veel te kort verblijf in Nederland.

Alsof zij dit aanvoelden kwamen de waterhoentjes rond de boot spelen om de afscheidsgedachte nog verre van ons te houden! Voor het diner kwam nog het borreluurtje en tijd om te praten. Doch de dames waren zo vriendelijk en zo onderhoudend, dat technische vragen als vanzelf achterwege bleven. Er lagen anders nog heel wat vragen op onze tong, o.m. betreffende gevallen die zich in beide landen voordoen, en ook betreffende specifiek Hollandse toestanden. Het is ons b.v. nog een raadsel waarom men in de nieuwe polderdorpen drie kerken moet hebben; dat men zich grote geldelijke offers getroost om een godsdienstig-gemengde bevolking te krijgen bleef ons nog een raadsel, aangezien het Zuiden toch om zo te zeggen gans Rooms en het Noorden gans Protestants is. Graag hadden wij dieper op dit vraagstuk willen ingaan. Wij hebben ons getroost met de overweging dat wij tijdens het wederbezoek van onze vrienden, tijd te over zullen hebben om te praten, aangezien wij weinig zullen kunnen laten zien!

Inmiddels waren wij ter tafel gegaan; geen enkele aanwakkering was er nodig voor het aanspreken der keurig opgediende gerechten ook het ijs kon de geestdrift niet koelen, daar P. A. Michel, de voorzitter van S.B.U.A.M. opstond om in het Frans het dankwoord uit te spreken: dank voor het Forumnummer, de uitnodiging, de ontvangst en de betoonde sympathie, welke hij verklaarde als een medeleven in en een aanmoedigen van onze strijd. In Uw land, zo zeide hij, worden bouwkunst en stedebouw verstaan en naar waarde geschat. Voor ons betekent Uw werk: orde en collectieve tucht, hetgeen hij bevestigde met enkele uitspraken van Berlage en Van Loghem. Als in een snelle film noemde hij een reeks van grote Nederlandse architecten en roemde hun belangrijkste werken. Ten slotte sprak hij de hoop uit dat de snel vervlogen dagen ware banden mochten gesmeed hebben en de beste vruchten zouden afwerpen.

Ondergetekende vermocht niet stil te blijven zitten: hij sprak het gezelschap toe in de „zoete Vlaamse taal" om eerst de Heer Van Saane te roemen en te danken: deze blijkt niet alleen een goede uitgever te zijn doch ook een uitstekend impressario, die alles voorziet en niets onverlet laat. Vervolgens meende hij op zijn beurt een les te mogen trekken uit ons bezoek. Architectuur, zo zeide hij, is geen oorzaak doch gevolg, gevolg niet enkel van materiële omstandigheden, doch ook van cultuur. Wie onder ons deze nog niet kenden, hebben nu alhier de tekenen ervan zowel binnenshuis als buitenshuis kunnen zien en nagaan; in een dergelijke bodem kan architctuur groeien en gedijen. Dit doet gij op een wijze die terzelvertijd traditioneel is en oorspronkelijk: zoals Uw voorvaderen het deden, schept gij eerst de bodem waarop gij dan met de middelen van Uw tijd een gemeenschap opbouwt met zijn woningen, winkels, bedrijfsgebouwen, kerken, community centers enz. Mochten wij in ons land de mogelijkheid veroveren of krijgen op soortgelijke wijze de traditie te volgen!

Huib Hoste

„Architecten buiten Holland"

In het „Katholiek Bouwblad" No 23 van 19 Augustus 1950 lezen we:
„Nederlandse Religieuse Kunst in Rome

Van de navolgende architecten, edelsmeden en beeldende kunstenaars zullen werken worden geëxposeerd: A. Boosten, B. Koldewey, A. Kropholler, Ir J. v. d. Laan, N. Molenaar, C. M. v. Moorsel, Ir H. Thunnissen, Jan Stuyt, Ir Jos. Cuypers, Pierre Cuypers, C. de Bever, Ir Como Stuyt, Eduard Cuypers, Wolter te Riele, Ir G. Leeuwenberg, Prof Ir F. Peutz, K. Tholens, H. Valk, ... (volgen namen van niet-architecten).

Naar men ons er op attent maakt zijn van de inzendende architecten er 2 uit Brabant (waarvan 1 import), 3 uit Limburg. Uit het Utrechtse 2. Verder 11 Hollanders.

Wij missen hierbij verschillende architecten buiten Holland, die voor een goede representatie niet gemist kunnen worden.

Dit is jammer en niet bevorderlijk voor de Nederlandse Katholieke Kunst...... en de goede verhoudingen."

Wij hadden, uiteraard, de namen der architecten op de voet gevolgd, doch moesten, na de lezing van het laatste gedeelte, deze nog eens goed overlezen en ons bij hun namen de plaatsen hunner inwoning voor de geest halen. Inderdaad, het klopt wel, zo ongeveer!

Maar wat is er nu aan de hand? Zijn er, naar de mening van de Redactie van het K.B., hier te veel „Hollanders" (11 van de 18) opgenomen? Of zijn er te veel „niet-Hollanders" weggebleven uit het gezelschap, dat de Nederlandse Religieuse Bouwkunst zal vertegenwoordigen te Rome? Of zijn die 11 Nederlandse „Hollanders" niet representatief genoeg en zouden die Nederlandse architecten „buiten Holland" niet zo „gemist" worden, wanneer er ook maar enkelen uit Gelderland, Overijssel, Groningen, enz. in opgenomen zouden zijn? Wij begrijpen het niet, omdat we willen aannemen dat voor het bepalen van de keus toch waarschijnlijk alléén de hoedanigheid van het werk zal zijn beoordeeld en niet de plaats hunner inwoning.

En toch begrijpen we het ook weer wel! Voor de schrijver van „Op de Uitkijk" zijn die „Hollanders" toch altijd nog andere Nederlanders dan die Nederlanders „buiten Holland": Limburg en Brabant, met hun overwegend R.K. bevolking zijn met 3 en 2 dan toch wel pover voor de dag gekomen. Eigenlijk Brabant maar met 1½; want 1 is er „import". Wel prettig voor die ene: hij moge nog zo goed-Katholiek zijn en kundig architect, hij blijft een vreemde eend in de bijt.

Hier speelt nog altijd het duiveltje van „de heren in Holland" een rol. Wordt het nu geen tijd om dat eens voorgoed uit de wereld te helpen? Wanneer die drie heren op hun hoge Belfort „op de uitkijk" met sterre- en verre-kijkers nog niet eens verder kunnen kijken dan hun provinciale neuzen lang zijn, dan lijkt het ons beter dat ze inpakken en plaats maken voor een ander, die ruimer ziet en in elk geval niet zal worden gehinderd door grensjes binnen ons toch al zo kleine landje. Zet er eens een „Hollander" neer! Tien tegen één, dat hij ruimer van blik zal zijn.

Of het nu een Limburger, of Groninger of...... Hollander is, het zijn allen Nederlandse Hollanders of Hollandse Nederlanders, ook al zou hij uit het Zuiden „geïmporteerd" zijn in Holland.

Maar die engheid van blik, zoals die spreekt uit de gewraakte alinea in het K.B. is inderdaad „niet bevorderlijk voor de Nederlandse Katholieke Kunst...... en de goede verhoudingen". (onderling, *Red. Forum*).

Openbare Redactievergaderingen vinden plaats op *elke eerste Vrijdag van de maand te half vijf* in Restaurant „Polman", Warmoesstraat/Dam te Amsterdam. Iedere „Forum"-lezer is welkom!